

ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΜΙΝΩΙΚΗ ΚΡΗΤΗ:
ΤΟ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΤΟΥ SIR ARTHUR EVANS ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Εισαγωγή¹

Τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση του ενδιαφέροντος ερευνητών της αιγαιακής προϊστορίας, και ιδιαίτερα της μινωϊκής αρχαιολογίας, για την πολυσχιδή προσωπικότητα και το παρελθόν του Sir Arthur Evans (1851-1941), του ανθρώπου που στις αρχές του 20^{ου} αι. έθεσε τα θεμέλια για την ανάπτυξη της μινωϊκής αρχαιολογίας και έκανε την Κρήτη επίκεντρο του διεθνούς αρχαιολογικού ενδιαφέροντος. ως εκ τούτου, ενδιαφέρουσες πληροφορίες έχουν έρθει στην επιφάνεια σχετικά με τη ζωή του, την εν γένει αντίληψή του για την έρευνα του παρελθόντος, το κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο εντός του οποίου ανέπτυξε την προσωπικότητά του και, κατά συνέπεια, τους λόγους που τον ώθησαν στην πολύπλευρη και μακροχρόνια εντύφωσή του στους αρχαίους πολιτισμούς της Μεσογείου².

ωστόσο, λόγω της αρχαιολογικής βαρύτητας που φέρει ο μινωϊκός πολιτισμός και της μελέτης των ποικίλων εκφάνσεών του, το όνομα του Arthur Evans συνδέθηκε άρρηκτα με την Κρήτη και, σε επίπεδο ερευνητικό, ουσιαστικά, ταυτίστηκε με αυτή. Έτσι, όλες οι σχετικές με την προσωπικότητα του Evans θεωρητικές έρευνες τον προσέγγιζαν μέσα από μια 'μινωϊκή' ματιά. Αποτέλεσμα της παραπάνω προσέγγισης ήταν να παραγνωριστούν ή να μην τύχουν της δέουσας προσοχής και ευρείας μελέτης οι σημαντικές, καθοριστικές για την περαιτέρω ερευνητική πορεία και διαμόρφωση της ψυχοσύνθεσής του, δραστηριότητες στα Βαλκάνια, αρκετά χρόνια πριν από την άφιξή του στην Κρήτη.

Η περιγραφή και η σημασία της βαλκανικής εμπειρίας του Evans, ο απόηχος

1. Η μελέτη αυτή παρουσιάστηκε με τον τίτλο: «Ο Sir Arthur Evans πριν την Κρήτη: η αρχαιολογική δραστηριότητά του στα Βαλκάνια», στο ΙΑ' Κρητολογικό Συνέδριο, που πραγματοποιήθηκε στο Ρέθυμνο, στις 21-27 Οκτωβρίου 2011, και εδώ δημοσιεύεται εμπλουτισμένη και αναμορφωμένη.

2. Brown & Bennett 2001. MacGillivray 2000, όπου και η σχετική βιβλιογραφία για τις διαστάσεις της σχέσης του Evans με την Κρήτη.

των ταξιδιών του μέσα από την καταγραφή και τη δημοσίευσή τους, καθώς και η επίδραση που άσκησε στον ίδιο η παραμονή του στα Βαλκάνια αποτελούν το επίκεντρο αυτής της μελέτης, η οποία στοχεύει στην ανάδειξη άγνωστων πτυχών της πολυσχιδούς προσωπικότητάς του. Για έναν ερευνητή που ασχολείται με τον απομακρυσμένο από τη μινωική Κρήτη γεωγραφικό χώρο των Δυτικών Βαλκανίων, αποτελεί πραγματική αποκάλυψη η εμπλοκή μίας εμβληματικής μορφής της αιγαιακής προϊστορίας με την περιοχή αυτή. Η αδρομερής περιγραφή του έντονου βαλκανικού παρελθόντος του Evans, η οποία δεν φιλοδοξεί να περιβληθεί τον χαρακτήρα μίας εξειδικευμένης «βιογραφίας» ή μίας αβιογραφίας, συμβάλλει στην καλύτερη γνωριμία με τη σπουδαία αυτή προσωπικότητα και αποσκοπεί να υπομνήσει ότι, όσο και αν τα φώτα της αρχαιολογικής διασημότητας πέφτουν επάνω σε κάποια πρόσωπα, πάντοτε υπάρχουν υποφώσκουσες πτυχές τους, τις οποίες η ιστορία της έρευνας καλείται να ανασύρει μέσα από την μελέτη.

Τα πρώτα ταξίδια στα Βαλκάνια και οι πρώτες εκδόσεις

Ο Αιώ^Α Evans (εικ. 1) περιηγείται την περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων, συγκεκριμένα την Βοσνία-Ερζεγοβίνη και τις δαλματικές ακτές της Κροατίας, κατά τα έτη 1871-1882. Η περίοδος αυτή φέρει ιδιαίτερο ιστορικό φορτίο, καθώς σηματοδοτείται από τις αποφάσεις του Συνεδρίου του Βερολίνου, το 1878. Σύμφωνα με αυτές η περιοχή της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης υπάγεται στην Αψβουργική Αυτοκρατορία της Αυστροουγγαρίας ως απότοκο της αδυναμίας της παραπαίουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να συγκρατήσει τα ευρωπαϊκά εδάφη της και της επακόλουθης προσπάθειας των Μεγάλων Δυνάμεων για την υπέρ των συμφερόντων τους διευθέτηση αυτών των εδαφών, αναδεικνύοντας έτσι το περίπλοκο -εν πολλοίς άλυτο μέχρι και σήμερα- *Ανατολικό Ζήτημα*. Παράλληλα, οι βαλκανικοί πληθυσμοί, απαλλαγμένοι σταδιακά από την ήδη αδυνατισμένη κυριαρχία των Οθωμανών, αρχίζουν δειλά να εκδηλώνουν τα τοπικά εθνικά τους κινήματα με απώτερο στόχο τη δημιουργία έθνους-κράτους³.

3. Κολιόπουλος 1998, σσ. 193-233. Το 1878 αποτελεί έτος-ορόσημο για την *Ανατολική Κρίση*, καθώς κορυφώνεται η κρίση στα ευρωπαϊκά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η Ρωσία σπεύδει μονομερώς να αποκομίσει τα μεγαλύτερα δυνατά εδαφικά οφέλη χρησιμοποιώντας και το επιχείρημα του ορθόδοξου προστάτη. Με τη Ρωσία να πιέζει τους Οθωμανούς υπογράφεται η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (3 Μαρτίου 1878), η οποία δημιουργούσε την αυτόνομη Μεγάλη Βουλγαρία με εδάφη που περιελάμβαναν ολόκληρη την Μακεδονία (πλην Θεσσαλονίκης) και την Θράκη, ενώ αναγνωρίζονταν ως ανεξάρτητα κράτη το Μαυροβούνιο, η Σερβία με μειωμένα εδάφη υπέρ της Βουλγαρίας και η Ρουμανία. Στη συνέχεια, οι Μεγάλες Δυνάμεις, ως άμεση απάντηση κατά της Ρωσίας, υπογράφουν την Συνθήκη του Βερολίνου (13 Ιουνίου-13 Ιουλίου 1878), η οποία αντικαθιστά την Μεγάλη Βουλγαρία

Σε αυτό το πολιτικό πλαίσιο, προερχόμενος από μία εντελώς διαφορετική ασπική δυτική κουλτούρα, εμφανίζεται ο Α. Evans στα Βαλκάνια. Η πρώτη του επαφή με την περιοχή γίνεται το θέρος του 1871, όντας ακόμη φοιτητής στο Brasenose College της Οξφόρδης. Στο πλαίσιο διακοπών μαζί με τον αδελφό του Lewis, ο Evans ταξιδεύει στην περιοχή της Κεντρικής Αυστρίας, όπου επισκέπτεται τη μείζονα θέση Hallstatt, γνωστή για τον πολιτισμό της Πρώιμης Εποχής Σιδήρου και κυρίως για τη μεταλλουργική της παραγωγή και τις σχέσεις με τον αιγαιακό κόσμο, την Καρινθία και την Σλοβενία, ενώ πηγαίνει και νοτιότερα περνώντας από το Ζάγκρεμπ και την πόλη Sizsek, από όπου, μετά από επτάωρο ταξίδι, καταλήγει στην πόλη Kostainica αντικρίζοντας για πρώτη φορά στη ζωή του Οθωμανούς⁴ (εικ. 2).

Ένα χρόνο αργότερα, το θέρος του 1872, με τον έτερο μικρότερο αδελφό του Norman ταξιδεύουν στην Ρουμανία και κυρίως στην περιοχή των Καρπαθίων και της Νότιας Τρανσυλβανίας, χωρίς μάλιστα να διαθέτουν διαβατήριο και τα απαραίτητα ταξιδιωτικά έγγραφα, με αποτέλεσμα να αναζητούν ορεινές οδούς, προκειμένου να αποφύγουν τους συνοριακούς ελέγχους και να επιστρέψουν στην πατρίδα τους μέσω Βουκουρεστίου και Βελιγραδίου. Σκοπός του ταξιδιού τους, όπως αποδεικνύεται από μία σύντομη, ιδιαίτερα ζωντανή, αναφορά του Μαΐου του 1873 στο περιοδικό *Fraser's Magazine* με τίτλο “Over the Marches of Civilised Europe” (= Πέρα από τα σύνορα της Πολιτισμένης Ευρώπης), είναι να περιηγηθούν την περιοχή και κυρίως να γνωρίσουν τους τοπικούς αγροτικούς και κτηνοτροφικούς πληθυσμούς και τα έθιμά τους, ενώ ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στον τρόπο ένδυσης των βοσκών, με έμφαση στα διακοσμητικά στοιχεία των κοστούμιών τους. Μάλιστα, ο Evans εντυπωσιάζεται τόσο από τη γνησιότητα των τοπίων και των εθίμων, αλλά και από την τέχνη και τις περίπλοκες λεπτομέρειες των αντικειμένων, που συγκρίνει μία δερμάτινη ζώνη με σπειροειδή διακόσμηση ενός ντόπιου κατοίκου με τις ορειχάλκινες ζώνες που είδε στο προϊστορικό νεκροταφείο του Hallstatt. Η περισυλλογή και σύγκριση αρχαίων και σύγχρονων κοσμημάτων και αντικειμένων

με τρεις εδαφικές ενότητες, την Μακεδονία υπό οθωμανική κυριαρχία, την Ανατολική Ρωμυλία υπό Χριστιανό διοικητή και οθωμανική επικυριαρχία και την αυτόνομη, αλλά υποτελή στον Σουλτάνο, Βουλγαρική ηγεμονία βόρεια του Αίμου. Επιπλέον, η Ελλάδα παίρνει την Θεσσαλία και μέρος της Ηπείρου, αναγνωρίζονται ως ανεξάρτητα κράτη η Σερβία με αυξημένα ελαφρώς εδάφη, η Ρουμανία και το Μαυροβούνιο, η Βρετανία παραλαμβάνει την Κύπρο ως αποικία και η Ρωσία εδάφη στην Ανατολική Μ. Ασία. Η Συνθήκη αυτή αποτελεί και τη θρυαλλίδα εξέλιξεων ως προς τη σταδιακή εκδήλωση των βαλκανικών εθνικιστικών κινήσεων, καθώς οι περισσότεροι βαλκανικοί λαοί δεν έμειναν ευχαριστημένοι από τη διανομή των εδαφών.

4. Brown 1993, σ. 13. Wilkes 1976, σ. 27.

και η μελέτη των εθίμων των τοπικών πληθυσμών αποτελεί από την αρχή των ταξιδιών του βασικό στόχο, τον οποίο συνοδεύει και με προσωπικά σχέδια⁵.

Αυτά τα πρώτα ταξίδια χαρακτηρίζονται από έντονο ρίσκο και μεγάλο ενθουσιασμό και δεν πραγματοποιούνται στο πλαίσιο συγκροτημένου ερευνητικού σχεδίου. Είναι απότοκο της παλαιότερης συνήθειας των *Grand Tour*, δηλαδή των ταξιδιών που πραγματοποιούσαν στην απομακρυσμένη νότια και ηπειρωτική Ευρώπη οι γόνοι των αριστοκρατικών οικογενειών της Αγγλίας, στο πλαίσιο ολοκλήρωσης των σπουδών τους στα ιδιωτικά κολλέγια, αλλά και απόρροια τόσο της νεαρής ηλικίας του, όσο και του φιλέρενου πνεύματός του και της τάσης να μελετά αρχαίους πολιτισμούς, η οποία προφανώς σχετίζεται και με το οικογενειακό περιβάλλον και την ιδιότητα του πατέρα του, John Evans (1823-1908), ως αρχαιολόγου, νομισματολόγου και συλλέκτη αρχαιοτήτων. Από μικρός ο Evans ασχολούνταν με τις συλλογές όπλων, εργαλείων και νομισμάτων του πατέρα του αποκτώντας εξοικείωση με την περισυλλογή και μελέτη αρχαιοτήτων, συμπεριλαμβανομένων και ευρημάτων από ρωμαϊκά ερείπια ή από μεσαιωνικές θέσεις της αγγλικής επαρχίας, δείχνοντας, παράλληλα, με αυτόν τον τρόπο την άπωσή του από τις τυπικές συνήθειες των μεγαλοαστών της Αγγλίας και τη διαφοροποίηση από τις τρέχουσες αστικές συμπεριφορές συνομηλίκων του⁶.

Παράλληλα, η διάδοση των ιδεών του Charles Darwin (Κάρουλου Δαρβίνου, 1809-1882) και η έκδοση, το 1859, του έργου του περί της φυσικής επιλογής και της εξέλιξης των ειδών (*On the Origin of Species = Περί της καταγωγής των ειδών*), αλλά και η επίδραση των ιδεών αυτών στην νεοαναδυόμενη τότε επιστήμη της αρχαιολογίας -μέσω της ανάπτυξης της τυπολογικής μελέτης των εργαλείων-, σε συνδυασμό με τη συναναστροφή του μικρού Evans με εξέχουσες μορφές των κλασικών ερευνών, όπως τον Sir John Lubbock (1834-1913)⁷, αλλά και τον ίδιο τον Δαρβίνο, που ανήκαν στο στενό ακαδημαϊκό κύκλο του πατέρα του, αποτέλεσαν την παιδαγωγική και ιδεολογική χοάνη, μέσα στην οποία ανδρώθηκε⁸. Ωστόσο, αν

5. Brown 1993, σσ. 13-4. Wilkes 1976, σ. 27.

6. Wilkes 1976, σ. 26. Επίσης, σύντομο και περιεκτικό βιογραφικό του A. Evans υπάρχει στον ιστότοπο <http://sirarthurevans.ashmus.ox.ac.uk.>, όπου παρουσιάζονται συνοπτικά οι δραστηριότητες του (τελευταία επίσκεψη: 20 Ιανουαρίου 2015). Σημειώνεται ότι η πληρέστατη βιογραφία του έχει εκδοθεί από την αδελφή του, Joan Evans, με τίτλο *Time and Chance, the Story of Arthur Evans and his Forebears*, στο Λονδίνο, το 1943. Οι πληροφορίες της μελέτης αυτής που σχετίζονται με τη βαλκανική περίοδο του A. Evans έχουν χρησιμοποιηθεί στη συγκρότηση του παρόντος άρθρου, το οποίο, ωστόσο, στηρίζεται, κυρίως, στο ίδιο το πολύτομο βαλκανικό εκδοτικό έργο του Evans.

7. Σχετικά με τη θεωρητική συμβολή του J. Lubbock στην αρχαιολογία, βλ. Trigger 2005, σσ. 118-23.

8. Brown 1993, σσ. 11-2.

και το συγκεκριμένο περιβάλλον τού παρείχε τη δυνατότητα να εισχωρήσει στην ακαδημαϊκή κοινότητα και να κινηθεί με εξαιρετική άνεση στον ευρύτερο κύκλο της μορφωμένης ελίτ του Λονδίνου, εκείνος προτίμησε τα ταξίδια σε περιοχές άγνωστες, αλλά με μεγάλο πολιτιστικό εκτόπισμα και ιστορικό αποτύπωμα, ικανοποιώντας τόσο τα επιστημονικά του ενδιαφέροντα, όσο και τον περιπετειώδη και έντονα ανήσυχο χαρακτήρα του.

Ακόμη και αυτή η πρώτη επιλογή των ταξιδιών, αν και όχι οργανωμένη, δείχνει ότι εξαρχής ο Evans ενδιαφερόταν για τις περιοχές που φημιζόνταν για την αρχαιότητα του πολιτισμού τους και διατηρούσαν ακόμη έναν αγροτικό κοινωνικό χαρακτήρα, τον οποίο προφανώς ο ίδιος ήθελε να γνωρίσει λόγω και της ανατροφής του σε ένα εκ διαμέτρου αντίθετο περιβάλλον, μεγαλοαστικό και κοινωνικά ομοιογενές. Παράλληλα, ο απόηχος της επιρροής του ρομαντικής προέλευσης κινήματος του *Οριενταλισμού και του Περιηγητισμού* μέσω των επαναλαμβανόμενων εκδόσεων ταξιδιών γνωστών περιηγητών του 18^{ου} και 19^{ου} αι. σε περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπως στα ελληνικά και βαλκανικά εδάφη και στη μικρασιατική ακτή⁹, καθώς και η τριβή του με τις αρχαιοσυλλεκτικές δραστηριότητες του πατέρα του και τις πρωτοπόρες για την εποχή εκδόσεις αρχαιολογικών θεωριών, ιδιαίτερα για τη χρονολογική ταξινόμηση της προϊστορικής περιόδου, αποτελούν δύο επιπλέον παράγοντες που επιδρούν στο χαρακτήρα του νεαρού Evans ωθώντας τον προς τη μελέτη των αρχαίων πολιτισμών της Μεσογείου, αλλά και προς την τυπολογική έρευνα αρχαίων αντικειμένων¹⁰. Η καταγραφή και η εξαιρετικής ποιότητας ζωγραφική απόδοση σε ημερολόγια και σημειωματάρια λεπτομερειών των ταξιδιών του, καθώς και η περιγραφή αντικειμένων και μνημείων συνοδού-

9. Μεγάλη επιρροή άσκησε το έργο του Martin Leake (1777-1860), ο οποίος περιηγήθηκε για πολλά χρόνια την Βόρεια Ελλάδα και την Νότια Βαλκανική, κατέγραψε μνημεία και επισκέφθηκε ερείπια αρχαίων πόλεων και μεσαιωνικών κάστρων, ενώ ενδιαφέρθηκε έντονα και για τους σύγχρονους κατοίκους και τα έθιμά τους. Το 1835, στο Λονδίνο, δημοσιεύθηκαν σε τέσσερις τόμους τα αποτελέσματα των ταξιδιών του με τίτλο *Travels in Northern Greece*, έργο το οποίο έγινε ιδιαίτερα δημοφιλές στους κύκλους των κλασικών σπουδών και γοήτευσε με τις εναργείς περιγραφές τους επηρεασμένους από το ρεύμα του νεοκλασικισμού και του ρομαντισμού ερευνητές. Ανάλογη επίδραση είχε και το έργο του πολυπράγμονος Γάλλου Προξένου στα Ιωάννινα F. Rouquvilles με τίτλο *Voyage en Moree, a Constantinople, en Albanie, et dans plusieurs autres parties de l'Empire Ottoman*, το οποίο εκδόθηκε στο Λονδίνο, το 1805. Για την επιρροή όλων αυτών των περιηγητικών εκδόσεων στο φιλελληνικό πνεύμα του 19ου αι. και στην εξοικείωση των μορφωμένων ελίτ της Ευρώπης με τα Βαλκάνια, βλ. Τσώνος 2009, σσ. 33-41.

10. MacGillivray 2000, σσ. 19-66, όπου αναφέρεται η ιδιαίτερη έλξη που ασκεί στο νεαρό Evans το μυθολογικό υπόβαθρο των πολιτισμών της Μεσογείου.

μενων από υψηλής ποιότητας σκαριφήματα συμπληρώνουν τις μελέτες του.

Ύστερα από ένα μικρό διάλειμμα τριών ετών, ο Evans περιηγείται με το ίδιο σκεπτικό την Βόρεια Ευρώπη και την Σκανδιναβία μελετώντας τη ζωή των Λαπώνων ψαράδων¹¹, το 1875, και μετά από την αποτυχημένη προσπάθειά του να κερδίσει υποτροφία για την Οξφόρδη, επισκέπτεται τη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου του Göttingen συμμετέχοντας ενδιάμεσα σε μια ανασκαφή ρωμαϊκού νεκροταφείου στην Τεργέστη ως σχεδιαστής ευρημάτων και ιδιαίτερα ρωμαϊκών λυχναρίων¹². Την ίδια χρονιά, συναντά τον αδελφό του Lewis στο Ζάγκρεμπ έχοντας πλέον σχεδιάσει ένα ολοκληρωμένο ταξίδι στις οθωμανικές επαρχίες της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και στις ακτές της Δαλματίας, αυτή τη φορά εφοδιασμένος με όλα τα απαραίτητα έγγραφα διέλευσης των συνόρων. Πρώτα φθάνουν στην πόλη Tesanj, όπου ο Evans βρίσκει την ευκαιρία να περιηγηθεί στην αγορά και να αποτυπώσει σχεδιαστικά ένα τουρκικό καφενείο με τις παραδοσιακές στολές των θαμώνων και τα παραδοσιακά χρηστικά αντικείμενα του χώρου, και στη συνέχεια κατευθύνονται προς το Σεράγεβο¹³, την πρωτεύουσα της Βοσνίας (εικ. 2, 8), όπου τα δύο αδέρφια πληροφορούνται ότι οι χριστιανοί χωρικοί των περιοχών της Ερζεγοβίνης ξεκίνησαν ένοπλο αγώνα κατά των μουσουλμάνων μπέηδων, τους οποίους ενίσχυε ο τακτικός οθωμανικός στρατός αλλά και πολλοί άτακτοι. Ο αγώνας αυτός γρήγορα θα μετατραπεί σε επανάσταση που θα διαδοθεί στις δύο επαρχίες επηρεάζοντας άμεσα τα σχέδια των Μεγάλων Δυνάμεων στην περιοχή, ειδικότερα της Βρετανίας που επεδίωκε τη διατήρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, της Ρωσίας ως προστάτη των χριστιανικών βαλκανικών πληθυσμών και της Αυστροουγγαρίας, που απευχόταν επέκταση των Ρώσων ορθόδοξων στους καθολικούς πληθυσμούς της περιοχής φοβούμενη, παράλληλα, τη διεύρυνση των κεντρόφυγων τάσεων στις μειονοτικές εθνικές ομάδες των εδαφών της¹⁴.

Οι αδελφοί Evans, λίγο πριν από την αναχώρησή τους από την Βοσνία, αναζητούν στην παλαιά αγορά του Σεράγεβου περίαπτα και σφραγιδολίθους και αποκτούν έναν από κορναλίνη του 1^{ου} αι. π.Χ., τον οποίο ο A. Evans καταγράφει και σχεδιάζει στα ημερολόγιά του. Στη συνέχεια, φεύγουν για την πρωτεύουσα της Ερζεγοβίνης, το Mostar, και από εκεί, μέσω Καραβαγιού, καταλήγουν στην πόλη Metkonic, στα σύνορα με την Δαλματία, από όπου νοικιάζουν ένα πλοιάριο με προορισμό την Ραγούζα (σημερινό Dubrovnik). Στην πόλη αυτή ο A. Evans θα εγκα-

11. Brown 1993, σσ. 14-5.

12. Brown 1993, σ. 17.

13. Brown 1993, σ. 18, Fig. 14

14. Wilkes 1976, σσ. 29-30. Wilkes 1999, σσ. 28-9. Κολιόπουλος 1998, σσ. 218-26.

τασταθεί αργότερα, στο πλαίσιο των εκτεταμένων αρχαιολογικών και δημοσιογραφικών δραστηριοτήτων του¹⁵ (εικ. 3).

Ύστερα από ένα μήνα ταξιδιωτικών περιπετειών, στις οποίες περιλαμβάνεται και η ολιγοήμερη σύλληψη και κράτησή τους ως Ρώσων κατασκόπων από τις αυστριακές αρχές¹⁶, οι αδελφοί Evans επιστρέφουν στην Αγγλία. Ο Arthur στο «ανιάρρο» Λονδίνο αποφασίζει να γράψει τις εντυπώσεις του σε ένα βιβλίο με τίτλο *Through Bosnia and the Herzegovina on Foot during the Insurrection, August and September 1875, with an Historical Review of Bosnia and a glimpse at the Croats, Slavonians and the Ancient Republic of Ragusa*¹⁷. Το βιβλίο αυτό αποτελείται από εννέα κεφάλαια, στα οποία ο ίδιος περιγράφει το ταξίδι του από Β προς Ν ξεκινώντας από το Ζάγκρεμπ και την Κροατία, συνεχίζοντας προς την Βοσνία και συγκεκριμένα την περιοχή της Banja Luka (εικ. 4: 1-2), καταλήγοντας στο Σεράγεβο. Το ταξίδι συνεχίζεται προς την Ερζεγοβίνη και τη δαλματική ακτή, μέσω του Mostar και της κοιλάδας του Neretva, με προορισμό την Ραγούζα. Από τη μια, το βιβλίο είναι ιδανικός συνδυασμός ταξιδιωτικών εμπειριών και εναργούς, δοσμένης με έντονο βρετανικό φλέγμα, περιγραφής φυσικού τοπίου, αναφοράς σε ντόπιους πληθυσμούς, σε τοπικά έθιμα, δοξασίες, οικισμούς, αγροτικά και κτηνοτροφικά εργαλεία, ενδυμασία, άγρια ζωή, πανίδα και χλωρίδα· από την άλλη, αποτελεί σοβαρή, αναλυτική αναφορά, για πρώτη φορά, στα προϊστορικά και κλασικά λείψανα της περιοχής, στα έθιμα των σύγχρονων Σλάβων και στην, κατά τον ίδιο τον Evans, ομοιότητά τους με τα έθιμα των αρχαίων Ιλλυριών. Μέσα από το βιβλίο ο Evans προσπαθεί να αφυπνίσει τους συμπατριώτες του θέλοντας να τονίσει την οπισθοδρόμηση που έφεραν οι πέντε αιώνες οθωμανικής κυριαρχίας στην περιοχή και την υποχρέωση της Βρετανίας να υπερασπιστεί τον σημαντικό αρχαίο λαό των Ιλλυριών και να επαναφέρει τη δόξα του. Μάλιστα, προτείνει και πολιτική λύση του ζητήματος επιχειρηματολογώντας υπέρ μίας φιλελεύθερης δημοκρατίας, που θα στηρίζεται στην ανεξίτηρησεία, ή ενός πριγκιπάτου, που θα συνδυάζει την κοινοβουλευτική αντιπροσώπευση με τη μοναρχία. Ταυτόχρονα, περιγράφει τις πλούσιες φυσικές πηγές της Βοσνίας, οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν το επίκεντρο της ανάπτυξης της ως ανεξάρτητου κράτους¹⁸.

Ακόμη και με μία πρόχειρη ματιά στα περιεχόμενα του βιβλίου αυτού, διαπιστώνει κανείς την άνεση με την οποία κινείται ο Evans ανάμεσα σε πληθώρα λαογρα-

15. Brown 1993, σ. 19.

16. Brown 1993, σ. 18.

17. Evans 2006.

18. Wilkes 1976, σσ. 30-1.

φικών, ιστορικών, αρχαιολογικών, επιγραφικών και φιλολογικών πληροφοριών, όπως είναι η περιγραφή καθημερινών ασχολιών των κατοίκων, π.χ. του τρόπου με τον οποίο χορεύουν οι Τούρκοι ή παντρεύονται οι Χριστιανοί, η παρουσίαση των επικών ύμνων των Σλάβων χωρικών, των εθίμων της χριστιανικής αίρεσης των Βογόμελων, η περιγραφή αρχαιολογικών ερειπίων, όπως του κάστρου της Ραγούζας και του Tesanj, ορεινών χριστιανικών ιερών, αρχαιολογικών ευρημάτων, σύγχρονων αντικειμένων των Σλαβικών πληθυσμών, της γεωγραφίας της περιοχής, της ιστορίας των Βόσνιων ευγενών ή της χιουμοριστικής αφήγησης της σύλληψής του από τους Αυστριακούς ως Ρώσου κατάσκοπου στην πόλη Brood στις όχθες του ποταμού Σάβου· και όλα αυτά διαπλεκόμενα με τις πολιτικές εξελίξεις, τον ξεσηκωμό των Σλάβων, την αναλυτική περιγραφή της ιστορίας και των μνημείων του Σεράγεβου, την εντυπωσιακή, καρστικής προέλευσης, γεωμορφολογία της Ερζεγοβίνης, τις πλούσιες κοιλάδες του ποταμού Neretva, τις ρωμαϊκές αρχαιότητες του Mostar, το συσχετισμό Σλαβονικών ηρώων με χριστιανούς αγίους, την παρουσία και την επιρροή των Ισπανοεβραίων, καθώς και τις αρνητικές αναφορές στους Βρετανούς προξένους. Το μεγαλύτερο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην Ραγούζα, όπου περιγράφει με ακρίβεια τις αρχαιότητές της, τις μεσαιωνικές επιβιώσεις στα σύγχρονα έθιμα, τη διαχρονική εμπορική της σημασία, τις τοπικές παγανιστικές λατρείες κτλ. Πρόκειται για ένα καταπληκτικό μωσαϊκό πληροφοριών, απομακρυσμένο από τον στείρο ακαδημαϊσμό, κατάλληλο να ικανοποιήσει τα ενδιαφέροντα μιας πληθώρας επιστημονικών ειδικοτήτων, από περιβαλλοντολόγους έως γεωλόγους και ιστορικούς.

Η απήχηση του βιβλίου αυτού στους Άγγλους θα είναι τέτοια, που θα προκαλέσει και δεύτερη έκδοση και η εφημερίδα *Manchester Guardian* θα το εξυμνήσει ως συμβολή στη γεωγραφία, στα έθιμα και στην ιστορία μίας περιοχής που βγαίνει από την αφάνεια και αποτελεί επίκεντρο του ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος. Ο Evans θα αναδειχθεί σε ειδήμονα της περιοχής της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, παρά το γεγονός ότι η παραμονή του σε αυτή δεν διήρκεσε περισσότερο από έναν μήνα, στοιχείο που δείχνει πόσο προετοιμασμένος ήταν για την έρευνά του, αλλά και πόσο παραγωγικός. Επιπλέον, το βιβλίο θα αποτελέσει εργαλείο πολιτικής διαμάχης σχετικά με τη στάση που θα πρέπει να κρατήσει η Βρετανία στο θέμα του ξεσηκωμού των βαλκανικών πληθυσμών¹⁹. Τα γραπτά του Evans θα χρησιμοποιηθούν κατά κόρον από την πλευρά του φιλελεύθερου πρώην Πρωθυπουργού Gladstone²⁰ στην προ-

19. Τσώνας 2009, σσ. 42-5.

20. William Edward Gladstone (1809-1898): Κορυφαία πολιτική προσωπικότητα του βρετανικού Φιλελεύθερου Κόμματος, Πρωθυπουργός της Βρετανίας κατά τις περιόδους 1868-1874, 1880-1885,

σπάθειά του να αλλάξει την τουρκόφιλη πολιτική των Συντηρητικών και του τότε Πρωθυπουργού Disraeli²¹ και να αναδειξει την καταπίεση που υφίστανται οι χριστιανικοί πληθυσμοί από τους Οθωμανούς, συμπεριφορά την οποία απέκρυπταν οι Βρετανοί πρέσβεις και πρόξενοι της περιοχής. Το γεγονός αυτό θα μετατρέψει τον Evans σε σφοδρό πολέμιο της βρετανικής διπλωματικής αποστολής στα Βαλκάνια, αλλά και σε πιστό οπαδό και προπαγανδιστή των απόψεων του φιλελεύθερου κόμματος²².

Η παραμονή του A. Evans στα Βαλκάνια

Στα Βαλκάνια ο Evans επανέρχεται το 1877 ως μόνιμος ανταποκριτής της εφημερίδας *Manchester Guardian*, η οποία ακολουθούσε πολιτική υποστήριξης των σλαβικών πληθυσμών και ουσιαστικά ήταν μέσο έκφρασης των φιλελεύθερων ιδεών του Gladstone. Εγκαθίσταται με μεγάλη ευχαρίστηση στην Ραγούζα και σπεύδει στην πόλη *^in*, όπου η γνωστή Βρετανή ακτιβίστρια και εθελόντρια Miss Irby έχει δημιουργήσει έναν καταυλισμό υποδοχής και στήριξης Βόσνιων προσφύγων, με σκοπό να βοηθήσει και να μεταφέρει τη στήριξη του αγγλικού Γραφείου προσφύγων, οργάνου ουσιαστικά της πολιτικής του Gladstone²³. Συμμετέχοντας εθελοντικά ο Evans αποδεικνύει ότι πραγματικά πιστεύει στην ορθότητα της εξέγερσης των σλαβικών πληθυσμών. Θα μείνει στην περιοχή έως το 1881 και θα στέλνει συχνότατα ανταποκρίσεις για τα γεγονότα τόσο στην Βοσνία, όσο και στο Μαυροβούνιο και την Αλβανία. Τα γραπτά του δίνουν έμφαση στη σκληρότητα των Τούρ-

1886, 1892-1894. Ευνοούσε γενικώς τις αντιδράσεις των βαλκανικών πληθυσμών εναντίον της οθωμανικής διοίκησης και τη δημιουργία μικρών και ελεγχόμενων εθνικών κρατών.

21. Benjamin Disraeli (1804-1881): το αντίπαλο πολιτικό δέος του Gladstone, μέλος του Συντηρητικού Κόμματος, ο πρώτος εβραϊκής καταγωγής Πρωθυπουργός της Βρετανίας κατά τις περιόδους 1868, 1874-1880. Στόχευε στη διατήρηση του εδαφικού *status quo* της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, φοβούμενος την επιρροή των υπόλοιπων Μεγάλων Δυνάμεων, και ιδιαίτερα της Ρωσίας, στις κεντρόφυγες τάσεις των ξεσηκωμένων λαών.

22. Wilkes 1976, σσ. 32-4.

23. Brown 1993, σ. 26. Ήταν σύνηθες την περίοδο αυτή άτομα από την Ευρώπη με σχετική οικονομική επιφάνεια να περιηγούνται περιοχές που βρίσκονταν σε αναβρασμό, ιδιαίτερα στην Νότια Ευρώπη, και να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στις ευπαθείς ομάδες, όπως στους πρόσφυγες, παρέχοντας κατάλυμα και υπηρεσίες υγιεινής και διατροφής. Φυσικά, οι ενέργειες αυτές καλύπτονταν, επίσημα ή ανεπίσημα, από τη βρετανική πολιτική και από ειδικά γραφεία του Υπουργείου Εξωτερικών, τα οποία ενδύονταν τον μανδύα της φιλανθρωπικής συνεισφοράς, προκειμένου να έχουν πρόσβαση στην πηγή των γεγονότων και στον έλεγχο των εξελίξεων μέσα από πληροφορίες που μετέφεραν αυτά τα άτομα, δρώντας παράλληλα και ως κατά τόπους «κατάσκοποι», πολλές φορές συμπληρωματικά ή και υπονομευτικά ως προς τους επίσημους Προξένους.

κων στρατιωτών και ιδιαίτερα στις θηριωδίες και τις μαζικές εκτελέσεις που διαπράττουν οι επικεφαλής μπέηδες, τους οποίους διαχωρίζει από τον υπόλοιπο μουσουλμανικό πληθυσμό, ενώ ευδιάκριτη είναι η αντίθεσή του στη φιλοτουρκική πολιτική των Βρετανών προξένων, οι οποίοι επιμένουν να χαρακτηρίζουν τον ξεσηκωμό ως περιθωριακό αντάρτικο. Αρθρογραφεί ανοιχτά τονίζοντας ότι η βρετανική διπλωματία ενισχύει τους τοπικούς άρχοντες στέλνοντας στρατιωτική βοήθεια, ωθώντας έτσι τους χριστιανούς Σλάβους σε αναγκαστική μετακίνηση στην Αυστρία.

Οι δημοσιογραφικές ανταποκρίσεις του Evans θα έχουν πολύ μεγάλο αντίκτυπο στην Βρετανία και θα ξεσηκώσουν κύμα συμπάθειας προς τους Σλάβους Χριστιανούς της Βαλκανικής²⁴. Η συμπεριφορά του θα τον κάνει εξαιρετικά αγαπητό στους ντόπιους πληθυσμούς, με τους οποίους θα αποκτήσει οικειότητα, και θα ενταχθεί ομαλότατα στις συνήθειες του εγχώριου πληθυσμού, αν και πολλοί ενδόμυχα θα συνεχίζουν να πιστεύουν ότι παίζει το ρόλο μυστικού πράκτορα του Gladstone²⁵. Χαρακτηριστικό γεγονός της εμπλοκής του με τα γεγονότα θα είναι η επιλογή, με κίνδυνο της ζωής του, να συναντηθεί με τους επικεφαλής μπέηδες της απόμακρης και δύσβατης ΒΔ Βοσνίας, ώστε να διευκολύνει την προσέγγιση με τους επαναστάτες. Μάλιστα, η επίσκεψή του θα πραγματοποιηθεί με ιδιαίτερες τιμές, αφού θα είναι ο πρώτος Δυτικός που επιδιώκει αυτό το ταξίδι, γι' αυτό και οι μπέηδες θα του παραχωρήσουν, με την αποδοχή του Σουλτάνου, ειδική γραπτή άδεια στην παλαιοκυριλλική επίσημη βοσνιακή γραφή, καθώς θα τον θεωρήσουν ως επίσημο εκπρόσωπο-πρεσβευτή των Μεγάλων Δυνάμεων και θα του εξασφαλίσουν τις καλύτερες δυνατές συνθήκες μετακίνησης, ώστε να μην κινδυνεύσει η ζωή του²⁶.

Το 1878, ύστερα από τις αποφάσεις του Συνεδρίου του Βερολίνου, σύμφωνα με τις οποίες η Βοσνία-Ερζεγοβίνη εντάσσεται στην Αυτοκρατορία της Αυστροουγγαρίας, ο Evans, αφού έχει ήδη νυμφευθεί την Margaret Freeman (1848-1893)²⁷ και

24. Τσώνος 2009, σσ. 44-5. Wilkes 1976, σ. 32. Wilkes 1999, σ. 30.

25. Wilkes 1976, σ. 32.

26. Wilkes 1976, σσ. 34-6. Brown 1993, σ. 20.

27. Κόρη του Augustus Freeman (1823-1892), ιστορικού και σημαίνοντος καθηγητή Σύγχρονης Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, συγγραφέα των βιβλίων *The History of the Norman Conquest of England, its Causes and its Results* (= Η Ιστορία της Νορμανδικής κατάκτησης της Αγγλίας, οι αιτίες και τα αποτελέσματά της) και *History of Sicily* (=Ιστορία της Σικελίας), το οποίο συνέγραψε με τη συμβολή του Evans. Ο Freeman μαζί με τις δύο κόρες του βρισκόταν στα Δυτικά Βαλκάνια το 1877, συμβάλλοντας στην προσφορά της Miss Irby και στο πλαίσιο αυτό συνάντησαν τον A. Evans. Τον Σεπτέμβριο του 1878 έγινε ο γάμος του με τη μεγαλύτερη κόρη του Freeman στην Αγγλία, ύστερα από

έχουν από κοινού εγκατασταθεί στην Ραγούζα, σε ένα παλαιό παραλιακό πολυτελές σπίτι στο Casa San Lazzaro, μέσα από τις ανταποκρίσεις του, καταφέρεται εναντίον του αυστριακού καθεστώτος και της αυταρχικότητας που το διακρίνει, χωρίς να διστάσει να το χαρακτηρίσει ως χειρότερο του προϋπάρχοντος οθωμανικού, λαμβάνοντας συνεχώς θέση υπέρ της ανεξαρτητοποίησης των Σλάβων. Επίσης, επισκέπτεται το Μαυροβούνιο και την Βόρεια Αλβανία για να καλύψει τα γεγονότα και τις αντιδράσεις των πληθυσμών τους. Ωστόσο, αυτή τη φορά δεν πετυχαίνει ιδιαίτερα η επίθεσή του στο Αυστριακό καθεστώς με αποτέλεσμα να γίνεται σταδιακά ανεπιθύμητος στις περιοχές των Δυτικών Βαλκανίων που καταλαμβάνει η Αυστρία. Αποκορύφωμα αυτής της καχυποψίας θα θεωρηθεί ένα ιδιαίτερα λάβρο δημοσίευσμά του το 1881 υπέρ των Σλάβων, καθώς και οι ποικίλες συναντήσεις του με στελέχη των επαναστατημένων πληθυσμών. Τα γεγονότα αυτά, μάλιστα, θα σταθούν αφορμή για την προσωρινή φυλάκισή του και την επακόλουθη απέλασή του, τον Απρίλιο του 1882, από οποιοδήποτε αυστριακό έδαφος με την κατηγορία της κατασκοπείας. Έτσι απότομα τελειώνει η περιπετειώδης και άκρως ενδιαφέρουσα περιήγηση του Evans στα Βαλκάνια²⁸.

Το συγγραφικό του έργο

Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Ραγούζα και πέραν των πολιτικών του ενδιαφερόντων και θέσεων, ο Evans πραγματοποιεί, χωρίς επίσημη άδεια, ανασκαφές, περισυλλέγει ευρήματα και μελετά με συστηματικό τρόπο τη ρωμαϊκή, ιδιαίτερα, περίοδο των Δυτικών Βαλκανίων. Το 1884, από την Οξφόρδη πλέον, ως Έφορος του Ashmolean Museum, όπου θα διαγράψει λαμπρή πορεία για περισσότερο από 25 χρόνια και θα αποκτήσει διεθνές επιστημονικό κύρος, αρχίζει να γράφει και να εκδίδει τις εμπειρίες του από τα Βαλκάνια σε τέσσερις συνέχειες στο βρετανικό περιοδικό *Archaeologia* με τίτλο *Antiquarian Researches in Illyricum*, ενώ οι δημοσιογραφικές ανταποκρίσεις του με πολιτικά σχόλια θα εκδοθούν αργότερα με τον τίτλο *Illyrian Letters: a revised selection of correspondence from the Illyrian provinces of Bosnia, Herzegovina, Montenegro, Albania, Dalmatia, Croatia and Slavonia*²⁹. Από τον τίτλο και μόνο γίνεται φανερό ότι επιδίωξη του Evans είναι η

αμοιβαία εκτίμηση και των δύο οικογενειών, τις οποίες ένωναν και οι κοινές φιλελεύθερες απόψεις. Brown 1993, σσ. 25-6.

28. Τσώνος 2009, σ. 43. Brown 1993, σσ. 26-7, Fig. 20-2. Wilkes 1976, σσ. 34, 36, 40-1. Η σύλληψη του Evans είχε μεγάλο αντίκτυπο στην Βρετανία και ο αγγλικός τύπος την προέβαλε ιδιαίτερα μέσα από ανταποκρίσεις πολλών εφημερίδων από την Βιέννη, όπως η *Manchester Guardian* και η *Daily News*.

29. Evans 2006.

ανάδειξη και η ανάσχυση από την ιστορική λήθη της περιοχής των Δυτικών Βαλκανίων, η οποία, κατά την Ύστερη Αρχαιότητα και τους παλαιοχριστιανικούς Χρόνους, ήταν ταυτισμένη με τον πολιτισμό των αρχαίων Ιλλυριών και διοικητικά αποτελούσε μέρος της ευρύτερης ρωμαϊκής *Υπαρχίας του Ιλλυρικού*. Η χρήση του όρου *Υπαρχία του Ιλλυρικού* από τον Evans δεν είναι τυχαία, καθώς αποδίδει συγκεκριμένα πολιτιστικά χαρακτηριστικά στην περιοχή και εντάσσεται στην προσπάθειά του να συμβάλει στη δημιουργία ενός ιστορικού υπόβαθρου, επάνω στο οποίο θα μπορούσε να στηριχθεί η προσπάθεια εθνικής χειραφέτησης των λαών των Δυτικών Βαλκανίων. Η προώθηση της εθνικής ιδέας εκ μέρους των Σλάβων και η δημιουργία έθνους-κράτους χρειαζόταν μία απαραίτητη αναφορά στο ιστορικό παρελθόν, προκειμένου να αναπτυχθεί αίσθηση συνέχειας ύστερα από τη διακοπή της μακραίωνης οθωμανικής κατάκτησης και να αποτελέσει το εφαλτήριο και το σημείο εθνικής αναφοράς για τους λαούς αυτούς. Ο *Ιλλυρισμός*, ο οποίος στη συνέχεια μετατράπηκε σε *Πανιλλυρισμό* για να επεκταθεί ως εθνική αναφορά σε ολόκληρη τη Βαλκανική Χερσόνησο και να συμπεριλάβει και μη Σλαβικούς πληθυσμούς στην προοπτική μίας ευρύτερης «εθνικής» ενοποίησης πολλών βαλκανικών λαών, αποτέλεσε σημείο αιχμής της εθνικής προσπάθειας των Δυτικών Βαλκανίων και η ανάδειξη του πολιτισμού της περιοχής αυτής από τον Evans συνέβαλε τα μέγιστα στη φαρέτρα των επιχειρημάτων των Σλάβων για εθνική χειραφέτηση, στο πλαίσιο και πολιτικών παιχνιδιών επιρροής των Μεγάλων Δυνάμεων³⁰.

Ο πρώτος τόμος του βιβλίου εστιάζει στην ιστορία και αρχαιολογία της παράκτιας περιοχής της Ραγούζας (εικ. 3, 4: 6-7). Συγκεκριμένα, ο Evans ταυτίζει την παλιά πόλη της Ραγούζας με τη γνωστή ρωμαϊκή αποικία *Epidaurum* (εικ. 4: 6) και όχι με την πόλη *Prenvaka* νοτιότερα, όπως πιστευόταν μέχρι τότε. Επίσης, δημοσιεύει σχέδια και περιγραφές του εντυπωσιακού ρωμαϊκού υδραγωγείου, των λουτρών της πόλης και πολλών δημόσιων κτηρίων, καθώς και ελληνικών επιγραφών και σφραγιδολίθων, ενώ δίνει έμφαση σε στοιχεία λατρείας του Μίθρα, σε χριστιανικούς σφραγιδόλιθους με το όραμα του Μεγάλου Κωνσταντίνου, αλλά και στην καταστροφή της πόλης. Στη συνέχεια, αναφέρεται στις έρευνές του νοτιότερα, στην περιοχή του κόλπου του *Kotor*. Στη θέση αυτή ο Evans εντοπίζει και αναδεικνύει την ρωμαϊκή πόλη *Risinium* (εικ. 4: 7), επίκεντρο και του ιλλυρικού πολιτισμού, περιγράφοντας την ακρόπολη, το υδραγωγείο και τη δεξαμενή και δημοσιεύοντας ρωμαϊκές επιγραφές. Επίσης, δίνει ιδιαίτερο βάρος στις ελληνικές επιρροές στην τέχνη και στην κεραμική θέλοντας να προβάλλει την εμπορική ανάπτυξη της περιοχής. Με μεγάλη σπουδή αναφέρεται και στα ίχνη του ρωμαϊκού οδικού δι-

30. Wilkes 1999, σσ. 25-36, 52-5.

κτύου από την Epidaurum προς το Risinium, ενώ αξιοπρόσεκτη είναι η εμμονή του σε ζητήματα λατρείας και ιδιαίτερα στις περσικές επιρροές και στη μεταφορά τους στην πρώιμη χριστιανική λατρεία³¹.

Ο δεύτερος τόμος του βιβλίου είναι αφιερωμένος στο παράκτιο και ηπειρωτικό οδικό δίκτυο της ρωμαϊκής κυρίως περιόδου (εικ. 4) με αναλυτική αναφορά σε όλες τις πιθανές διαβάσεις διαμέσου των οροσειρών και της κοιλάδας του ποταμού Σάβου, οι οποίες οδηγούσαν από το Siszekτης Κροατίας προς την ακτή της Δαλματίας και συγκεκριμένα προς το λιμάνι Salona, κοντά στο σημερινό Split (εικ. 4:1). Από την αρχαία Ραγούζα και την Salona, που αποτελούσε κομβικό και πλούσιο λιμάνι της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στην ανατολική ακτή της Αδριατικής, ο ίδιος περισυλλέγει μεγάλη ομάδα σφραγιδολίθων και περιάπτων του 2^{ου}-1^{ου} αι. π.Χ. από κορναλίνη και αμέθυστο, ορισμένα από τα οποία βρίσκονται σήμερα στο Ashmolean Museum³². Δίνει έμφαση στις αρχαιότητες της περιοχής της Κράινας (εικ. 4: 2) και αναφέρεται στις επιβιώσεις της ταταρικής επέλασης, ιδίως στο Split και στην Salona, ενώ δεν παραλείπει να περιγράψει τα ρωμαϊκά κατάλοιπα στην πόλη Kniin και τα μνημεία γοθτικών επιδράσεων στην πόλη Verlika (εικ. 4:3). Κατόπιν, στρέφεται προς N παραλιακώς και ακολουθεί το ρωμαϊκό οδικό δίκτυο από την Salona έως την Narona και το δέλτα του ποταμού Neretva (εικ. 4:4), παρουσιάζοντας σχέδια από διάφορα μνημεία και επιγραφές των ρωμαϊκών χρόνων³³.

Στη συνέχεια, ο Evans αναφέρεται σε μέρος του ταξιδιού του στο ακρωτήριο Τράπανο και στην κομβική για την εμπορική εξάπλωση των Ρωμαίων θέση του συνδέοντάς το και με τις ελληνικές αποικίες τις ιλλυρικής ακτής (εικ. 4:5). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον δείχνει για το ηπειρωτικό δίκτυο που συνδέει την Narona με την Σκόδρα της Βόρειας Αλβανίας μέσω του StolaE και κυρίως μέσω της πόλης Niksi\$ του Μαυροβουνίου, της αρχαίας Διόκλειας, γενέτειρας του Αυτοκράτορα Διοκλητιανού. Δεν παραλείπει να τονίσει τις διακλαδώσεις που υπάρχουν για να οδηγηθεί κανείς από το Epidaurum στην κοιλάδα του Δρίνου στην Βόρεια Αλβανία, ανακαλύπτοντας ουσιαστικά το παράλληλο και σύγχρονο με την Εγνατία οδικό και εμπορικό δίκτυο της ρωμαϊκής περιόδου. Από την Se'e της Σκόδρας θα συλλέξει και έναν θησαυρό 37 ιλλυρικών και αρχαίων ελληνικών νομισμάτων του 4^{ου}-2^{ου} αι. π.Χ.

31. Evans 2006. Wilkes 1976, σσ. 41-3.

32. Δυστυχώς τα ευρήματα αυτά δεν προέρχονται, όπως είναι φυσικό, από στρωματογραφημένα ανασκαφικά συμφραζόμενα, αλλά αποτελούν είτε προϊόντα αγοραπωλησίας είτε παραδόσεις χωρικών που ο Evans μίσθωνε για να κάνουν «ανασκαφές». Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Middleton 1991, σσ. 8-13, όπου δημοσιεύονται αναλυτικά τα ευρήματα αυτά, αλλά και ολόκληρο το χρονικό της απόκτησής τους από τον Evans.

33. Evans 2006. Wilkes 1976, σσ. 43-8.

που προέρχονται από την Σκόδρα, την Λισσό και το Risinium, και τον οποίο θα δημοσιεύσει στο περιοδικό *Numismatical Chronicles* 20, το 1882 με τίτλο “On some recent discoveries of Illyrian coins” (= Σχετικά με πρόσφατες ανακαλύψεις Ιλλυρικών νομισμάτων)³⁴.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί πως ο Evans είναι, επίσης, ο πρώτος ερευνητής που κάνει αναφορά στην παρουσία ορειχάλκινων ταλάντων στην αδριατική ακτή. Πρόκειται για ένα μικροσκοπικό τάλαντο σε σχήμα δέρματος του βοδιού (του τύπου 3 κατά *Buchholz*), του κλασικού τύπου ταλάντου που σε μεγαλύτερο μέγεθος χρησιμοποιούνταν ως βασική ανταλλακτική ύλη στις θαλάσσιες εμπορικές επικοινωνίες στη Μεσόγειο της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Το δημοσιεύει ως μέρος ενός ευρύτερου θησαυρού χάλκινων αντικειμένων (εργαλείων, πελέκεων, σμιλών κτλ.), τα οποία, όπως ο ίδιος αναφέρει, ήρθαν στα χέρια του από τον πατέρα του, τον John Evans, όταν εκείνος περιηγούνταν την δαλματική ακτή, το 1881. Χωρίς περαιτέρω πληροφορίες, ως πηγή αυτού του ταλάντου και του θησαυρού προβάλλεται η θέση Makarska της Κροατίας, ενώ παρέχει και σχέδια των ευρημάτων, τα οποία στο σύνολό τους μεταφέρθηκαν στο Ashmolean Museum. Αν και δεν προερχόταν από συγκεκριμένο ανασκαφικό πλαίσιο, τοποθέτησε γενικά τη χρονολόγηση του ταλάντου στα προϊστορικά χρόνια, το συνέδεσε με την μινωική εμπορική εξάπλωση και το ερμήνευσε ήδη ως μία πρόιμη μορφή νομίσματος, γεγονός που αποδεικνύει την οξυνοιά του και την έμφυτη ικανότητά του στην ανάλυση του αρχαιολογικού υλικού³⁵.

Στον τρίτο τόμο του βιβλίου ο Evans καταγίνεται με τον εντοπισμό όλων των φυσικών πηγών πρώτων υλών, και κυρίως μετάλλων, της περιοχής ανάμεσα στην Salona και τα Σκόπια, εξετάζοντας παράλληλα τη χάραξη των ηπειρωτικών οδών που οδηγούν από το Σεράγεβο στην καρδιά των Βαλκανίων, δηλαδή στα Σκόπια, και κατ’ επέκταση στην Θεσσαλονίκη και το Αιγαίο. Καταρχήν, θεωρεί την πόλη Salona ως το βασικό επαρχιακό αυτοκρατορικό κέντρο διαχείρισης του ορυκτού πλούτου, ερμηνεύοντας έτσι, μέσω της εκμετάλλευσης και της αναζήτησης πρώτων υλών, τους λόγους επέκτασης των Ρωμαίων στην ευρύτερη περιοχή, και, επιπλέον, εντοπίζει ολόκληρο το ρωμαϊκό δίκτυο που από την ακτή οδηγούσε στα ορυχεία χρυσού και αργύρου της Βοσνίας. Στη συνέχεια, ταυτίζει μία πολύ σημαντική ρω-

34. Ανατύπωση του άρθρου στο Evans 2006, σσ. 273-96.

35. Evans 1906, σ. 360. Για την παρουσία και τη σημασία των ταλάντων στην δαλματική ακτή, αλλά και το ιστορικό εντοπισμού του «θησαυρού» της Makarska, βλ. Forenbaher 1995, σσ. 272-3, Fig. 2. Sherratt 2012, σσ. 153-6, Fig. 13. Tomas 2010, σσ. 201-2, Fig. 8.8. Kaiser 2013, σσ. 7, 29, 82, Tab. 11, Map 7-8.

μαϊκή θέση, άγνωστη έως τότε, την πόλη Blazui, στις όχθες του ποταμού Bosna. Αν πόλη αυτή, μάλιστα, θα ανασκάψουν λίγο αργότερα οι Αυστριακοί, στα 1890, για να αναγείρουν θερμά λουτρά (sra), όχι τυχαία, αφού ήδη ο Evans είχε εντοπίσει εκτεταμένες ρωμαϊκές θέρμες.

Στη συνέχεια, προχωρώντας προς την Σερβία και το Κοσσυφοπέδιο, ο Evans ταυτίζει μία ρωμαϊκή πόλη κοντά στην πόλη Plevlje και στην πόλη Pritjerolje (εικ. 5: 1-2), στις όχθες του ποταμού Lin. Ακολουθώντας το ρωμαϊκό δίκτυο στο σύνολό του και τις αρχαίες γέφυρες, θα περάσει νοτιότερα στην περιοχή του Novi Pazar, του Μετοχίου και του Κοσσυφοπεδίου ανακαλύπτοντας θέρμες στην πόλη Banja (εικ. 5: 3), σημαντικά ορυχεία αργύρου και πολλές επιγραφές και λατρευτικούς χώρους (εικ. 5: 4). Θα περιγράψει αναλυτικά τα αρχαία κατάλοιπα της ρωμαϊκής πόλης Ulriana και της Πρίστινας (εικ. 5: 5), πρωτεύουσας του Κοσσυφοπεδίου, ενώ δεν θα παραλείψει να διαγράψει και την έτερη ηπειρωτική οδό από την Λισσό της Βόρειας Αλβανίας έως την Ulriana, μέσω του Δρίνου ποταμού, κατά μήκος της οποίας θα περιγράψει όλα τα κατάλοιπα και τα ορυχεία της περιοχής του Ιπεκίου και της Πριζρένης (εικ 5: 6-7)³⁶.

Ο τέταρτος και τελευταίος, αλλά εξαιρετικά λεπτομερής, τόμος του βιβλίου αναφέρεται κυρίως στην περιοχή της πόλης των Σκοπίων. Ο Evans είναι ο πρώτος ερευνητής που περιγράφει αναλυτικά τα αρχαία, βυζαντινά και οθωμανικά λείψανα της πόλης, αλλά και της ευρύτερης περιοχής (εικ. 6), εντοπίζει κυρίως κατάλοιπα της ρωμαϊκής περιόδου, ενώ αποκαλύπτει και ίχνη της καταστροφής της πόλης από τον μεγάλο σεισμό του 518 μ.Χ., οπότε και η αρχαία πρωτεύουσα της Δαρδανίας, η οποία βρισκόταν στη θέση Zlokuceni, μεταφέρθηκε στα Σκόπια. Η αναφορά του είναι ιδιαίτερη στα ορυχεία σιδήρου και χαλκού αλλά και στα πολλά ρωμαϊκά νεκροταφεία, από όπου δημοσιεύει και επιγραφές, καθώς, επίσης, και στα βυζαντινά μοναστήρια της περιοχής των Σκοπίων, της Αχρίδας και του Κοσσυφοπεδίου, όπως στην Μονή Αγίου Παντελεήμονος στο Nerezi (1164) με της υστεροκομνήνειας τέχνης τοιχογραφίες³⁷. Ασχολείται ιδιαίτερα και με το συγκρητισμό στοιχείων θρακικών, ιλλυρικών, ρωμαϊκών, περσικών και βυζαντινών, ενώ δεν παραλείπει να αναφερθεί στο ζήτημα της γενέτειρας του Ιουστινιανού, την οποία και ταυτίζει, μάλλον λανθασμένα, με τα Σκόπια παίρνοντας αφορμή και από τον εντοπισμό νομισμάτων της περιόδου του Ιουστινιανού. Παράλληλα, επισημαίνει την παρουσία βουλγαρικών επιγραφών στην πόλη, πολλών οθωμανικών μνημείων, όπως της μεγάλης αγοράς και του χαμάμ, και κάνει ιδιαίτερη μνεία στο αρχαίο υδραγωγείο. Ο τόμος ολο-

36. Evans 2006. Wilkes 1976, σ. 48.

37. Miljkovic-Peppek 1966.

κληρώνεται με ένα μικρό κεφάλαιο σχετικό με το ρωμαϊκό οδικό δίκτυο που οδηγούσε από τα Σκόπια στην ΝΑ Σερβία, μέσω της Ναισσού (Nis). Ο Evans καταλήγει την περιήγησή του με την περιγραφή των σωζόμενων ρωμαϊκών και βυζαντινών μνημείων, επιγραφών και ερειπίων από τις πόλεις του Πρέσεβου και του Κουμάνοβου³⁸ (εικ. 7).

Οι τέσσερις τόμοι του *Antiquarian Research in Illyricum* αποτελούν το επιστέγασμα της πολύχρονης παρουσίας του Evans στα Δυτικά Βαλκάνια. Η επίδραση του έργου του σε ολόκληρη την Ευρώπη και ιδίως στην Βρετανία θα είναι μεγάλη, καθώς θα είναι ο πρώτος ουσιαστικά ερευνητής που θα εξοικειώσει με τόση ενάργεια, με τόσο ζήλο και με κίνδυνο της ζωής του την μορφωμένη αρχαιοφιλή τάξη με τα Δυτικά Βαλκάνια, συμμετέχοντας ηθελημένα και σε ένα έντονο πολιτικό παιχνίδι επιρροής και υποστήριξης της ανεξαρτησίας των πληθυσμών της περιοχής κάτω από τη συγκολλητική ουσία του *Ιλλυρισμού*. Επιπλέον, θα είναι ο πρώτος που θα αναφερθεί με σαφήνεια σε λείψανα προϊστορικών και υστερότερων ιστορικών φάσεων διευρύνοντας στα βάθη της προϊστορίας τις πληροφορίες για την περιοχή³⁹.

Επίλογος

Η απήχηση του έργου του Evans στα Βαλκάνια υπήρξε μεγάλη, ώστε αρκετά χρόνια αργότερα, και ενώ ο ίδιος αναγνωριζόταν διεθνώς για τις έρευνές του στην Κρήτη, το 1912-13, κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, η Βαλκανική Επιτροπή (ή Βαλκανικό Κομιτάτο) που είχε συγκροτηθεί από επιφανείς Ευρωπαίους υποστηρικτές των εθνικών δικαίων των βαλκανικών κρατών, μέσω του Evans, που ήταν μέλος της, θα στείλει επίσημα ψηφίσματα προς τους Πληρεξουσίους των βαλκανικών πληθυσμών, υποστηρίζοντας ευθέως και σαφώς την ανεξαρτησία τους, προτείνοντας συγκεκριμένη πολιτική λύση σχετικά με τη διευθέτηση των συνόρων. Χαρακτηριστικό είναι ότι η Εφημερίδα *Ακρόπολις*, στο φύλλο της 11^{ης} Ιανουαρίου 1913, λίγο μετά την πρώτη νικηφόρα προέλαση των συμμαχικών βαλκανικών δυνάμεων (Ελλάδας, Σερβίας, Μαυροβουνίου, Βουλγαρίας) στα ευρωπαϊκά οθωμανικά εδάφη θα αναδημοσιεύσει «... *ψήφισμα ύποβληθέν παρά τοῦ κ. Αρθούρου Έβανς εις την ψήφον τοῦ Βαλκανικοῦ Κομιτάτου ...*», στο οποίο ο Evans εκφράζει τη θερμή υποστήριξη του Κομιτάτου στους αγώνες της βαλκανικής συμμαχίας, επιχειρηματολογεί υπέρ της ανεξαρτησίας των τεσσάρων συμμάχων, της δημιουργίας κοινής βαλκανικής Ομοσπονδίας, της άποψης για έξοδο της Σερβίας στην Αδριατική και για ταυτόχρονη ανεξαρτητοποίηση της Αλβανίας «... *κατά τρόπον ὥστε*

38. Evans 2006. Wilkes 1976, σ. 48.

39. Τσώνας 2009, σσ. 44-5.

νά ικανοποιηθώσι πληρέστατα τά δικαιότατα αιτήματα του Έλληνισμού έν Ηπειρώ και της Σερβίας εις το Κόσσοβον ...», ενώ κατακρίνει «έξωθεν» προσπάθειες διάσπασης της βαλκανικής ενότητας και εκφράζει τη συμπάρασταση του Αγγλικού λαού. Οι παρεμβάσεις αυτές του Evans θα συνεχιστούν και κατά την Συνδιάσκεψη του Λονδίνου, στην οποία θα διευθετηθεί το επίτιμο έργο της χάραξης των συνόρων των βαλκανικών κρατών και θα υπογραφεί συνθήκη, λίγο πριν από τη διάρρηξη, εκ μέρους της Βουλγαρίας, της βαλκανικής συμμαχίας και την έναρξη του Β' Βαλκανικού Πολέμου. Μάλιστα, το Βαλκανικό Κομιτάτο θα ζητήσει από τον Evans τη σχεδίαση ενός χάρτη της περιοχής με τα πληθυσμιακά, θρησκευτικά και εθνικά χαρακτηριστικά (εικ. 8), προκειμένου να υποβληθεί στις Μεγάλες Δυνάμεις και να χρησιμοποιηθεί στις διεθνείς διαβουλεύσεις. Η δραστηριότητά του αυτή θα σηματοδοτήσει την εγγραφή του στο επιστημονικό και πολιτικό ευρωπαϊκό υποσυνείδητο ως ειδήμονος των Βαλκανίων, δείχνοντας ότι, παρόλο που είχε διαγράψει ήδη μεγάλη διεθνή πορεία με τις ανακαλύψεις του στην Κρήτη και είχε «αποβαλκανικοποιήσει» την επιστημονική του ιδιότητα, οι εμπλεκόμενες με τα ζητήματα της χάραξης των βαλκανικών συνόρων δυνάμεις αναζητούσαν σε αυτόν μία έγκυρη φωνή, προφανώς αναγνωρίζοντας την επιρροή του αλλά και την εμπειρία του στη βαλκανική περιπέτεια.

Το ενδιαφέρον του Evans, όμως, για τα Βαλκάνια δεν σταματά εδώ, αφού στο Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων, το 1919, μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, για τη διευθέτηση των εδαφών των ηττημένων ανάμεσα στους νικητές της *Εγκάρδιας Συνεννόησης* και στους Συμμάχους τους, θα είναι παρών εκπροσωπώντας τα συμφέροντα του τότε ενιαίου βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, αποδεικνύοντας το έμπρακτο και διαχρονικό ενδιαφέρον του για την περιοχή, το οποίο κάλυπτε μια ευρεία γκάμα δραστηριοτήτων, από την ενασχόληση με την ιστορία και την αρχαιολογία της περιοχής και το πολιτικό και εθνικό μέλλον της, έως την προστασία, κατά τη διάρκεια των πολέμων, των Σλάβων προσφύγων στο σπίτι του στην Ραγούζα και την παραστατική και πληρέστατη δημοσίευση των ερευνών του⁴⁰. Η εκτίμηση που έτρεφαν στο πρόσωπό του οι τοπικές κοινωνίες για τη συνολική προσφορά του θα είναι τέτοια που στην εξόδιο ακολουθία του το 1941 στο Λονδίνο η τότε ενωμένη, χάρη και στις δικές του προσπάθειες, Γιουγκοσλαβία θα αποστείλει ευρεία τιμητική αντιπροσωπεία.

Ολοκληρώνοντας αυτό το συναρπαστικό ταξίδι του Α. Evans στα Βαλκάνια, είναι ενδιαφέρον να τεθεί το ερώτημα τί μπορεί να διδάξει αυτή η πολυπράγμων δραστηριότητα μίας εμβληματικής φυσιογνωμίας του αρχαιολογικού παρελθόντος

40. Brown 1993, σ. 27.

του αιγαιακού κόσμου σε αρχαιολόγους της νεώτερης γενιάς και για ποιο λόγο αξίζει η ενασχόληση με την προσωπική βαλκανική περιπέτεια ενός Άγγλου μορφωμένου μεγαλοαστού. Στον 21^ο αιώνα η αρχαιολογική και ερευνητική δραστηριότητα αποτελεί προϊόν εξαντλητικών διεπιστημονικών -πολλές φορές με έντονο τεχνοκρατικό χαρακτήρα- προσεγγίσεων, λεπτομερών εξειδικευμένων τεχνικών και ποικίλων θεωρητικών ζυμώσεων, με αποτέλεσμα το οδοιπορικό του Evans και η ερευνητική του παραγωγικότητα να αναδύουν περισσότερο μία «ρομαντική» και ξεπερασμένη προσέγγιση του παρελθόντος, η οποία φαινομενικά απέχει παρά πολύ, ως προς το σκεπτικό και το έναυσμά της, από τα ερευνητικά κίνητρα της σημερινής εποχής. Ακριβώς αυτή η διαφορά, ωστόσο, μπορεί να αποτελέσει ταυτόχρονα και την αφορμή ενός περαιτέρω αναστοχασμού που μπορεί να φέρει πιο κοντά τον «ερασιτεχνισμό» του 19^{ου} αιώνα με τον άκρατο επιστημονισμό του 21^{ου} αιώνα.

Η βαλκανική εκδοχή του Α. Evans εκπροσωπεί ένα πρότυπο ερευνητή, το οποίο ορίζεται αφενός από το ενδιαφέρον και την αγάπη για το ιστορικό εκτόπισμα μίας άγνωστης περιοχής με εντελώς αρχαϊκά -μη νεωτερικά- κοινωνικά χαρακτηριστικά σε σχέση με την αστικά οργανωμένη βρετανική κοινωνία και αφετέρου από την δυνατότητα να κινείται με ευχέρεια σε πολλά ερευνητικά πεδία, μερικά από τα οποία, όπως τα προϊστορικά κατάλοιπα, δεν είχαν καν επιστημονικά στοιχειοθετηθεί. Χωρίς καμία διάθεση εξιδανίκευσης, καθώς δεν πρέπει να παραλείπεται το γεγονός ότι ο Evans είχε την οικονομική δυνατότητα και την πολιτική στήριξη να οργανώσει την παρουσία του στα Βαλκάνια, η οποία δεν ήταν αποτέλεσμα μόνο προσωπικής ρομαντικής πρωτοβουλίας, ο σύγχρονος ερευνητής εντυπωσιάζεται από την ευρύτητα των γνώσεων του, την αστείρευτη διάθεση αναλυτικής καταγραφής του συνόλου των εμπειριών του και την περίτεχνη διαπλοκή επιστήμης, περιηγητικού πάθους και πολιτικής οξύνοιας. Τα στοιχεία αυτά, όπως και η γνώση των λεπτών τοπικών πολιτικών ισορροπιών, τον καθιστούν υπόδειγμα ολοκληρωμένου επιστημονικού και πολιτικού όντος. Βασική προϋπόθεση της αρχαιογνωστικής δραστηριότητάς του αποτελεί η πολύ καλή προετοιμασία και γνώση των ιστορικών τεκταινομένων της περιοχής. Αποτέλεσμα είναι η ανάδειξη, μέσα από τις αρχαιότητες, της κοινωνικής και ιστορικής συγκρότησης των Βαλκανίων. Με όχημα την ιστορία θα «χτίσει» μεθοδικά και την πολιτική προπαγάνδα της φιλελεύθερης άποψης, την οποία επισήμως εκπροσωπούσε και στη συνέχεια θα την μεταφέρει και στο κοινό που απευθυνόταν.

Το πλαίσιο αυτό δράσης του βαλκάνιου Evans αντιτίθεται στο σημερινό πρότυπο του αρχαιολόγου-ερευνητή, ο οποίος, ιδιαίτερα μετά το ευτυχές και ελπιδοφόρο συναπάντημα της αρχαιολογίας με τις θετικές επιστήμες, έχει μετατραπεί σε ένα απολύτως εξειδικευμένο ον, που σε πολλές περιπτώσεις, *έκων* ή *ακων*, αντιμετωπίζει τα ευρήματά του με λιγότερο πάθος και συναίσθημα και με περισσότερη

τεχνοκρατική αντίληψη, αναζητώντας το δέντρο της λεπτομερούς τυπολογικής ανάλυσης και χάνοντας το δάσος της ένταξης του ευρήματος στο πολιτιστικό πλαίσιο παραγωγής του. Πιθανώς, ο συνδυασμός του ακάματου πάθους του Evans και της κομβικής σημασίας της τεχνολογίας και της διεπιστημονικότητας να μπορεί να αποτελέσει το υπόδειγμα μίας μετανεωτερικής σύγχρονης αντίληψης επιστημοσύνης. Ο κύριος μοχλός της θα είναι η θεώρηση της αρχαιολογίας ως μίας κατεξοχήν κοινωνικής επιστήμης και του επιστήμονα αρχαιολόγου ως ενός κοινωνικού και πολιτικού όντος, που μέσα από την εξειδίκευσή του και τις γνώσεις του, οφείλει να συμμετέχει στα δρώμενα της εποχής του, έτσι ακριβώς, όπως μέσα από μία ομάδα ευρημάτων μπορεί να αναδείξει ένα ολόκληρο πολιτισμό. Έτσι, το χάσμα ανάμεσα στον ρομαντικό 19^ο αιώνα και στον τεχνολογικά εκλογικευμένο 21^ο είναι εφικτό να γεφυρωθεί και ο βαλκάνιος A. Evans μπορεί να συμβάλει στην κατεύθυνση αυτή.

Ριψοκίνδυνος, φιλοπερίεργος, δραστήριος, φιλάρχαιος, συλλέκτης, επιγραφολόγος, αρχαιολόγος, αρχαιοσυλλέκτης, δεινός σχεδιαστής, οξύνους και ευρύνους, φιλελεύθερος, λίγο κατάσκοπος, θαρραλέος, περιηγητής, οριενταλιστής και πάνω από όλα ολοκληρωμένος ερευνητής, συγκροτημένος νους και πρωτοπόρος είναι μερικές ιδιότητες που ένας ερευνητής των Βαλκανίων μπορεί να αποδώσει στον Sir Arthur Evans. Το πολύπλευρο «βαλκανικό» έργο του Evans σφραγίζει τον χαρακτήρα του και εν πολλοίς συμβάλλει στην επιστημονική του ωριμότητα, όταν εκείνος, λίγο καιρό μετά, βρεθεί στην Κρήτη, αναζητώντας τα ίχνη του Λαβύρινθου του μύθου. Η άφιξή του στο οθωμανικό Ηράκλειο, τον Μάρτιο του 1894, γίνεται ύστερα από έναν 24ωρο πλου που του προκάλεσε ναυτία και ζαλάδα. Λίγα μόλις χρόνια μετά από αυτό, όμως, ήταν οι μεγάλες ανακαλύψεις του στην Κνωσό που θα ζάλιζαν, πλέον, την επιστημονική κοινότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Brown 1993 = A. Brown, *Before Knossos ... Arthur Evans's travels in the Balkans and Crete*, University of Oxford, Ashmolean Museum, (Oxford 1993).
- Brown & Bennett 2001= A. Brown, K. Bennett, *Arthur Evans's Travels in Crete, 1894-1899*, (Oxford 2001).
- Evans 1906 = A.J. Evans, "Minoan weights and mediums of currency from Crete, Mycenae and Cyprus", στο *Corolla Numismatica, Numismatic Essays in honor of Barclay V. Head*, (Oxford University Press 1906), pp. 336-67.
- Evans 2006 = A. Evans, *Ancient Illyria, An archaeological Exploration*, I.B. Tauris, Introduction by J. Wilkes, edited by Bejtullah Destani, The Centre for Albanian Studies, (London 2006).
- Forenbaher 1995 = St. Forenbaher, "Trade and Exchange in Late Bronze and Early Iron Age Croatia", στο B. Hansel (επιμ.), *Handel Tausch und Verkehr in Bronze und Friiheisenzeitlichen Sudosteuroopa*, Sudosteuroopa-schriften Band 17, Prahistorische Archaologie in Sudosteuroopa Band 11, (Munchen-Berlin 1995), σσ. 269-82.
- Kaiser 2013 = A.M. Kaiser, *Copper Oxhide Ingot Marks: A Database and Comparative Analysis*, A Thesis Presented to the Faculty of the Graduate School of Cornell University, (May 2013).
- Κολιόπουλος 1998 = Ι.Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945, Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Εκδόσεις Βάνιας, (Θεσσαλονίκη 1998).
- MacGillivray 2000 = J.A. MacGillivray, *Minotaur, Sir Arthur Evans and the Archaeology of the Minoan Myth*, Jonathan Cape, (London 2000).
- Middleton 1991= Sh. H. Middleton, *Engraved Gems from Dalmatia, From the Collections of Sir John Gardner Wilkinson and Sir Arthur Evans in Harrow School, at Oxford and elsewhere*, Oxford University Committee for Archaeology, Monograph No 31, (Oxford 1991).
- Miljkovic-Pepok 1966 = P. Miljkovic-Pepok, *Nerezi*, (Beograd 1966).
- Sherratt 2012 = S. Sherratt, "The intercultural transformative capacities or irregularly appropriated goods", στο J. Maran, Ph. W Stockhammer (επιμ.), *Materiality and Social Practice, Transformative Capacities of Intercultural Encounters*, Oxbow Books, (Oxford and Oakville 2012), σσ. 152-72.
- Tomas 2010 = H. Tomas, "The world beyond the Northern Margin, The Bronze Age Aegean and the East Adriatic Coast", στο W. Parkinson, M. Galaty (επιμ.), *Archaic State Interaction, The eastern Mediterranean in the Bronze Age*, School for Advanced Research Advanced Seminar Series, Santa Fe, USA 2010, σσ. 181-212.
- Trigger 2005 = B.G. Trigger, *Μία ιστορία της αρχαιολογικής σκέψης*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, (Αθήνα 2005).
- Τσώνος 2009 = Α. Τσώνος, *Σκάβοντας στην Αλβανία, Ιστορία και Ιδεολογία των αρχαιολογικών ερευνών κατά το 19° και 20° αιώνα*, Εκδόσεις Ισνάφι, (Ιωάννινα 2009).
- Wilkes 1976 = J. Wilkes, "Arthur Evans in the Balkans, 1875-1881", *Bulletin of the Institute of Archaeology* 13 (1976), σσ. 25-56.
- Wilkes 1999 = J. Wilkes, *Οι Ιλλυριοί*, Εκδόσεις Οδυσσεάς, Αθήνα.

AKIS TSONOS

e-mail: akis.tsonos2000@gmail.com

BEFORE MINOAN CRETE: SIR ARTHUR EVANS' TRAVELLING
ACROSS THE BALKANS

ABSTRACT

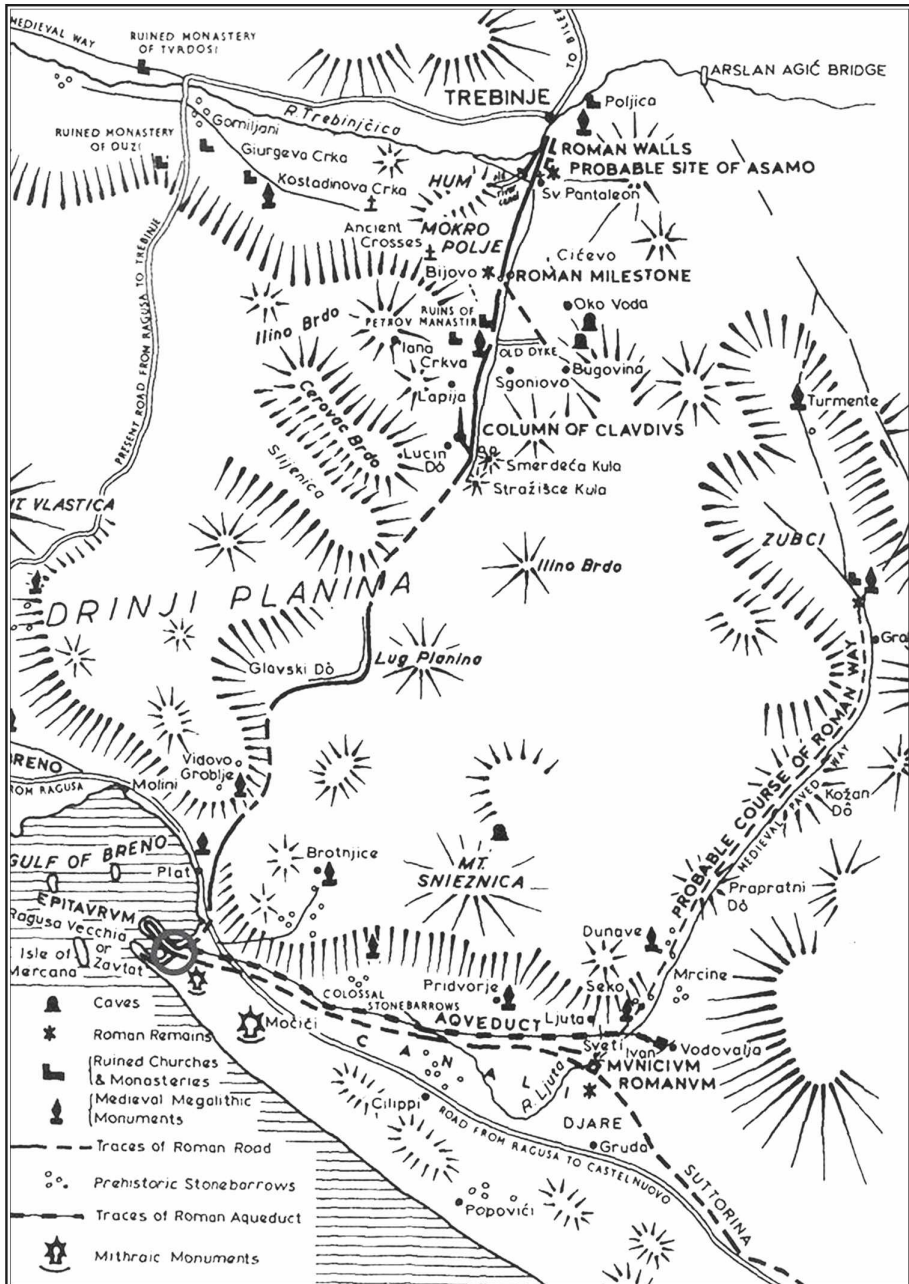
The aim of this article is to unfold a half-lightened side of Sir Arthur Evans' plethoric multidimensional personality, which is connected to his travels in the Balkans before his arrival to Crete and his "noisy" pioneering work concerning the discovery and the archaeological definition of the Minoan civilization. Inspired by the mythological "gravity" of the Mediterranean World, influenced by the archaeological family past, lived and educated within an intellectual urban environment, urged by the passion of knowledge and adventure, and following the "fashion" of Orientalism and Romanticism, he is travelling across the Western and Southern Balkans during the sensitive years 1871-1884, a period of dense political events, due to the Berlin Treaty (1878), which resettled the European territory of the Ottoman Empire based on the interests of the Great Powers by recognizing the independency of Serbia, Montenegro and Bulgaria and the annexation of Bosnia-Herzegovina to the Austrian-Hungarian Empire. As official correspondent of *The Manchester Guardian* and loyal follower of the liberal policy of Gladstone, Sir Arthur Evans supported the Slav independency, fact that led him to imprisonment by the Austrian authorities. Using his journalistic quality, he settled in Ragusa and he is revealing his interest in studying the remains of many ancient and Roman cities, in locating the continental and maritime network of Roman routes, in collecting seals and coins, in describing the customs and the clothes of the local mountainous populations, in negotiating between the tough Turkish beys and the Slav rebellions and in offering help and accommodation to the Bosnian refugees. The sides of this rich political, antiquarian and scientific activity were published during his keepership in the Ashmolean Museum. His books are a combination of a vivid description, accompanied always with his personal drawings, and of a precise, detailed research on many aspects of the Roman period of unknown cities and villages, from the important Adriatic ports to the center of the Balkans. His narrations are enriched with specific reports on the natural sources of the region, on the new proposed regime of administration, on the character of the local people, on the religious syncretism, on the importance of the Illyrian culture and on the support of the national Slav issue without hesitating to oppose to the anti-Slav policy of the British Consulates. His published work had a very serious impact, since it was a synthesis of cultural information and of specific propositions about the future of the Balkans, which familiarized the European audience and political elites to the details of the difficult *Eastern Issue*. Arthur Evans was stained by his presence in the Balkans, even after his Minoan adventure, and he never stopped interesting in the future of the region, as proved by his official participation in the Balkan Committee (1912-1919) concerning the redefinition of the borders between the new born States. "Travelling" with Arthur Evans across the Balkans is really a fascinating experience for any scholar.

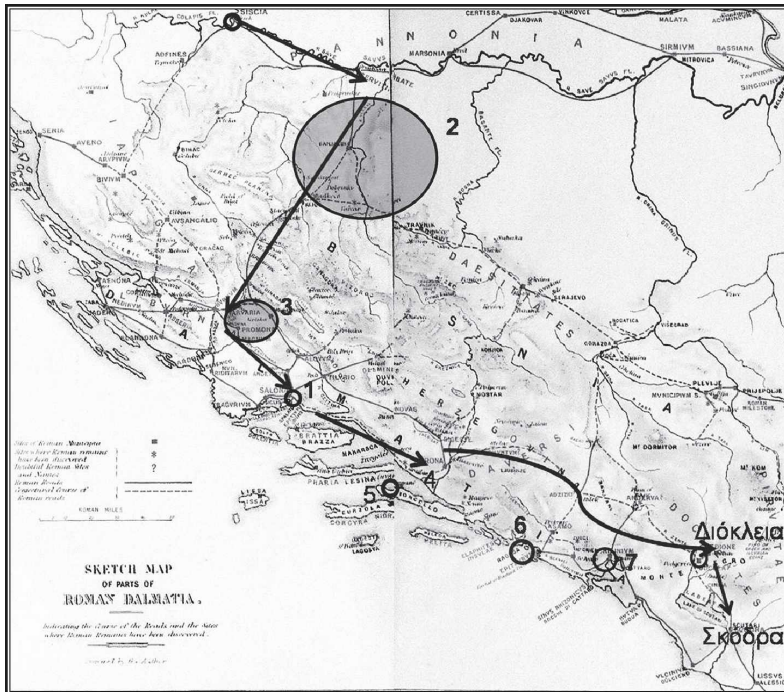
Εικ. 1. Ο Sir Arthur Evans το 1878 (Brown 1993)

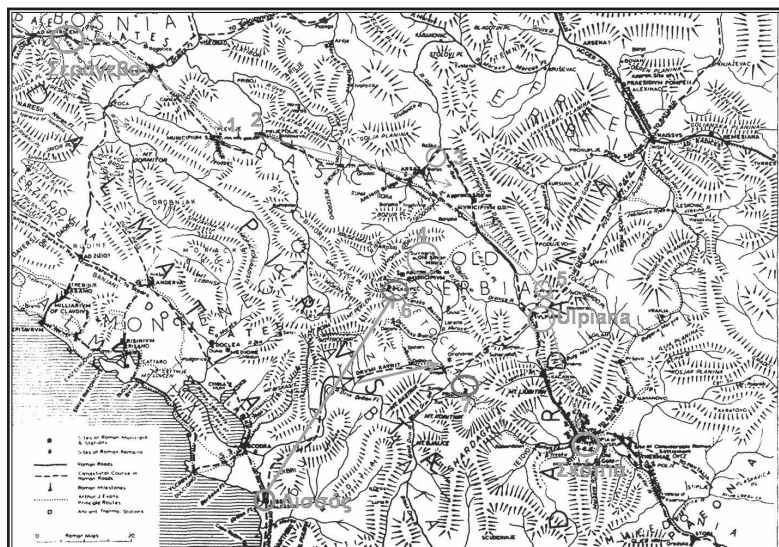
Εικ. 2. Το ταξίδι του A. Evans στα Βαλκάνια το 1871 (Brown 1993, Pl. C)

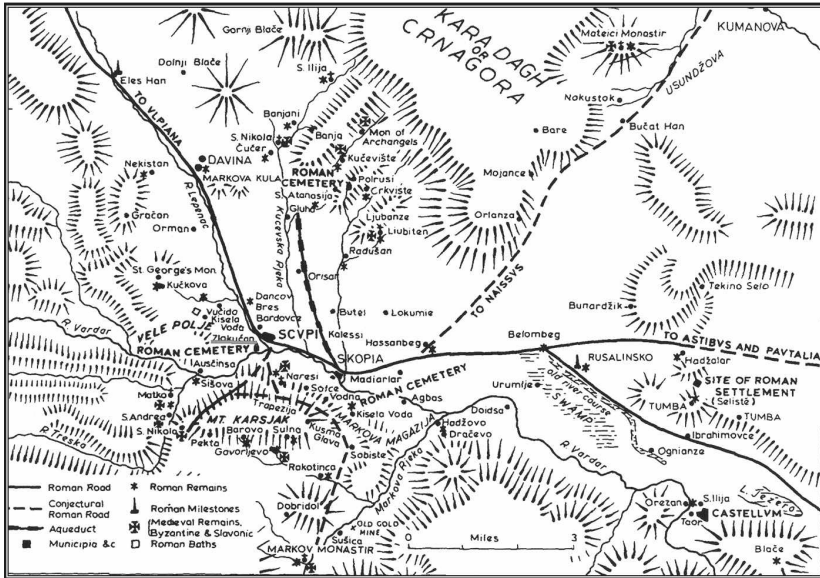
Εικ. 3. Η περιοχή της Ραγούζας με βάση σχέδιο του Α. Evans (Wilkes 1976, Fig. 4)

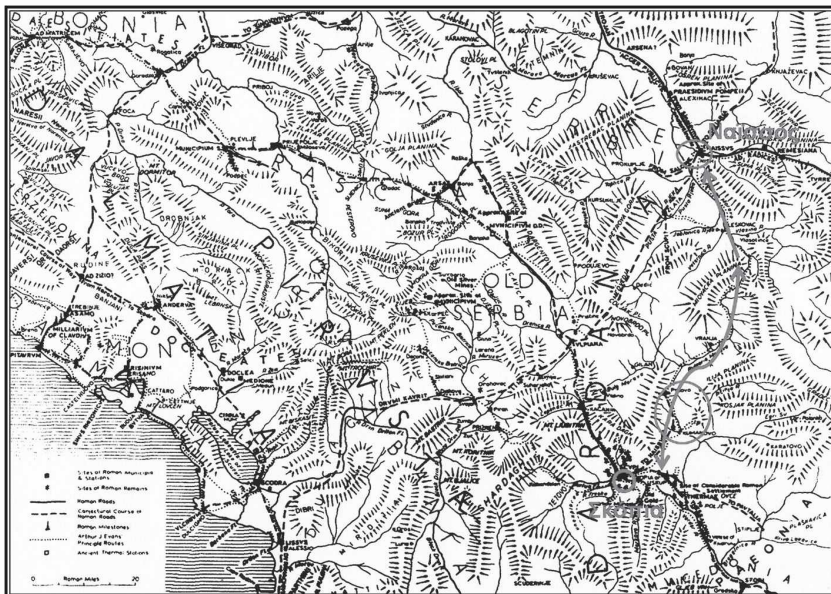
Εικ. 4. Η πορεία του Α. Evans στα Δυτικά Βαλκάνια (Brown 1993, Pl. C)

Εικ. 5. Η πορεία του Α. Evans στην ενδοχώρα των ΝΔ Βαλκανίων (Wilkes 1976, Fig. 5)

Εικ. 6. Η περιοχή της πόλης των Σκοπίων σύμφωνα με τις έρευνες του Evans (Wilkes 1976, Fig. 7)

Εικ. 7. Η πορεία του Α. Evans προς τη Ν Σερβία (Wilkes 1976, Fig. 7)

Εικ. 8. Το ταξίδι του A. Evans στα Βαλκάνια το 1875-1877 (Brown 1993, Pl. C)